

PİYASA-TOPLUM DİYALEKTİĞİNE YEREL BİR BAKIŞ: PORTO ALEGRE ÖRNEĞİ¹

Arş. Gör. Kürşad ATALAY²

Gözde ATALAY³

ÖZET

Tarihin her gelişim aşamasında toplumu oluşturan birimler ve gücü elinde bulunduran kurumlar arasında diyalektik bir süreç yaşanmıştır. Bu sürecin günümüzdeki karşılığı, piyasa düzeninin sağlanmasında aktif bir unsur olan devlet ile etki gücü giderek azalan toplum arasındaki demokrasi mücadelesidir. Ekonomik ilişkilerin piyasaları, piyasaların devletin yönetsel süreçlerini etkilediği demokrasilerde; Polanyici bir toplumsal karşı hareketin sağlanması için bireylerin sorumluluk alması artık kaçınılmaz bir noktadadır. Bu aşamada, merkezileşen devlet karşısında yerel yönetimlerin; neoliberal politikalar karşısında sosyal politikaların güçlenmesi için katılımcı demokrasi uygulamaları öne çıkmaktadır. Bu uygulamalardan biri olan ve dünya üzerinde ilk kez Brezilya'nın Rio Grande do Sul eyaletindeki Porto Alegre şehrinde deneyimlenen katılımcı bütçe uygulaması; toplumdaki dışlanmış kesimin haklarını iyileştirmeyi amaçlamış ve bu konuda kayda değer bir başarı sağlamıştır. Bu çalışma, yerel kamusal mal ve hizmetlere yönelik taleplerini ifade edemeyen vatandaşların katılımcı bütçeleme yoluyla siyasi karar alma süreçlerine katılmayı nasıl öğrendiklerini incelemek üzere Porto Alegre örneğine odaklanmaktadır.

124

Anahtar Kelimeler: Katılımcı Demokrasi, Katılımcı Bütçe, Porto Alegre, Yerel Yönetim

JEL Kodları: H72, D72, B55

¹ Bu çalışma VI. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi'nde (ICCDSS 2023) özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, Ekonomi ABD. E-mail: kursad.atalay@adu.edu.tr, ORCID: [0000-0002-8333-3227](https://orcid.org/0000-0002-8333-3227)

³ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye ve Vergi Uygulamaları Doktora Programı Öğrencisi. E-mail: gozde.dgn@hotmail.com, ORCID: [0000-0001-5488-3417](https://orcid.org/0000-0001-5488-3417)

Makale Gönderim Tarihi (Manuscript Submit Date): 11.11.2023, Kabul Tarihi (Accepted Date): 10.12.2023, Basım Tarihi (Published Date): 31.12.2023

A LOCAL PERSPECTIVE ON THE MARKET-SOCIETY DIALECTIC: THE CASE OF PORTO ALEGRE

ABSTRACT

There has been a dialectical process at every stage of history between the agents that constitute society and the institutions that control power. Today, this process can be seen in the struggle for democracy between the state, which is an active component in maintaining the market order, and society, whose power of influence is gradually diminishing. It is inevitable that individuals take responsibility for a Polanyian societal counter-movement in democracies where economic relations affect markets and markets affect the administrative processes of the state. At this stage, participatory democracy practices come to the fore to strengthen local governments against the centralized state and social policies against neoliberal policies. One of these practices is participatory budgeting, which was first experienced in the city of Porto Alegre in the state of Rio Grande do Sul in Brazil. This practice aimed to improve the rights of the marginalized groups in society and has achieved remarkable success in this process. This study focuses on the case of Porto Alegre to examine how citizens who are unable to express their demands for local public goods and services learn to participate in political decision-making processes through participatory budgeting.

Key Words: Participatory Democracy, Participatory Budget, Porto Alegre, Local Government

Jel Codes: H72, D72, B55

1. GİRİŞ

Bir toplumsal sistem olarak kapitalizm, yenilikçi ve rekabetçi saiklerle hareket etmekte ve bunu piyasaların genişlemeci faaliyetleri içinde sağlamaktadır. 1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin neoliberal devlet yapısını güçlendirmesiyle, piyasanın genişlemeci faaliyetleri hız kazanmıştır. Sürekli olarak büyümeyi amaçlayan uluslararası ekonomi içinde toplumsal kesimin etkisi de giderek azalmıştır. Bu süreç, temsili demokrasi içinde kamusal mal ve hizmetlere yönelik tercihlerini açıklayamayanların politik karar alma sürecinden dışlanmasını da beraberinde getirmiştir. Piyasa ve toplum arasındaki bu ilişki diyalektik bir süreç olarak tanımlanırsa, toplumun önemli bir kısmının bu diyalektik süreçte etkisi azalan kesimde yer aldığı söylenebilir.

Nitekim devletin karar alma mekanizmaları, piyasayı ve toplumu oluşturan unsurlar arasında bir çatışma alanı haline gelmiş ve dengeyi sağlayamayan politika yapıcılar toplumun taleplerine karşı giderek duyarsızlaşmıştır. Dünyada birçok ülkede uygulanan temsili demokrasi modelinde, toplumun büyük bir kısmının karar alma sürecinin dışında tutulduğu görülmektedir. Bu bakımdan devletin, karar alma süreçlerine vatandaşları aktif olarak dâhil edebilmesi için katılımcı demokrasi pratiklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Örneğin kamu bütçesinde, kamu yönetiminin vaad etmiş olduğu kamusal mal ve hizmetlerin miktar, bileşen ve niteliği sayısal olarak ifade edilmektedir. Halkın taleplerinin kamu bütçesi içinde yer alıp almaması ise sandıkta yetkiyi alan politikacıların tasarrufuna bırakılmaktadır. Bu noktada katılımcı demokrasi, neoliberal politikaların eşitsizlik yaratan sonuçlarıyla mücadele etmek için vatandaşların doğrudan katılımını desteklemektedir. Aynı zamanda neoliberal genişlemenin arzuladığı “minimal devlet” anlayışına “karşı” bir hareket olarak görülmekte ve finansal sermayenin büyüyen gücünün dengelenmesi amaçlanmaktadır. Nitekim neoliberalizm, devletin etki alanını azaltarak ekonomik aktörlere bir alan açmakta ve siyasal temsille onları karşı karşıya getirmektedir. Bu bağlamda katılımcı demokrasiyi, egemen sınıfların devleti özelleştirmesine karşı yerel halkları teşvik etmesi itibarıyla bir toplumsal mücadele aracı olarak tanımlamak mümkündür.

Siyasal karar alma mekanizması içinde kamusal mal ve hizmetlere yönelik taleplerini açıklayamayan vatandaşlara yönelik alternatif uygulama metodolojileri geliştirilmiştir. Bu uygulamalardan biri olan katılımcı bütçe uygulaması, temsili demokrasi adına yer yer tamamlayıcı yer yer de alternatif bir siyasal katılım mekanizması olarak güncelliğini korumaktadır. Kamu ve piyasa ekonomisinde vatandaşlık sorumluluğunun yeniden

tanımlanmasına yardımcı olan bu uygulama, bireyin biricik dünyasından sıyrılarak toplumsal yaşamın içinde sorumluluk alabilmesine ve harekete geçebilmesine katkı sunan topluluk odaklı bir demokrasi pratiğidir.

Bu çerçevede, bir katılımcı demokrasi pratiği olarak uygulanan Porto Alegre katılımcı bütçe uygulaması, azınlıkta kalan kesimin taleplerini dikkate alan bir politika güderek; yoksulluk, yolsuzluk, rüşvet ve adam kayırmacılık gibi etik olmayan hususlarda ses getiren bir uygulama deneyimine sahiptir. Brezilya'nın Rio Grande De Soul eyaletindeki Porto Alegre kenti, İşçi Parti'sinin yönetimi ele almasıyla piyasa ve kamu tarafından görmezden gelinen kesimin sesi ve sözü olarak demokrasinin tabana yayılmasını teşvik etmiştir. Bu misyonu itibarıyla siyaseti, neoliberal küreselleşmenin tahakkümünden çıkartma amacı taşıyan uygulama, toplumsal karşı hareketin yerel yönetimlerde başlayan bir aşaması olarak ele alınabilir. Bu çalışmada ilk olarak piyasa ve toplum arasındaki diyalektik süreç açıklanmakta, sonrasında yerel katılım yoluyla toplumsal bir başarı kaydeden Porto Alegre Katılımcı Bütçe uygulaması Polanyici "karşı hareket" deneyimi olarak incelenmektedir.

2. PİYASA-TOPLUM DİYALEKTİĞİNİN TANIMLANMASI

Devletin yönetsel mekanizmaları ve toplum arasındaki tarihsel diyalektik süreçte kapitalist iktisadi örgütlenme merkezi bir rol oynamıştır. Bu süreçte, devletin veya siyasi kurumların yetki alanı daralırken kaynakların dağılımı da siyasi veya toplumsal kararlarla değil genellikle piyasa mekanizmalarıyla gerçekleşmiştir. Devletin ekonomik faaliyetleri yönlendirdiği bir müdahale alanı muhakkak bulursa da özellikle gelişen ekonomiler için, devletin yönetim mekanizmaları üzerinde finans-kapital baskısı vardır.

İktisadi alan ile siyasi alan arasında bu ayrışmayı, devletin yönetim mekanizmalarının teknikleştirilmesi olarak düşünmek ise hatalı olabilir. Nitekim özel mülkiyet, sözleşme ilişkileri, meta değişim süreci ve yasal koşullar için devletin güvenlik sağlama işlevine ihtiyaç vardır. Marksist terminolojiyle, sermaye sahibinin artı-değere "özgürce" el koyabilmesi için devletin gerekli şartları sağlaması gerekmektedir. Ellen Wood'a göre kapitalist iktisadi ilişkilerin hâkim olduğu bir yerde siyasal ve iktisadi alan birbirine yakın olmak zorundadır (Wood, 2003: 44). Ancak bu yakınlıkta güçlü olan tarafın hangisi olduğu önemlidir. Temsili demokrasinin bir defosu olarak görülen piyasalaşan devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi anlamak için Karl Polanyi'nin "ikili devinim" (double movement) kavramından faydalanılabilir.

Polanyi, piyasa ve toplum arasındaki diyalektik süreci ikili devinim kavramı ile açıklamaktadır: Bir tarafta sürekli genişleyen piyasa, diğer tarafta piyasanın genişletici güçlerini belirli yönlerde kısıtlayan toplumsal karşı hareketler yer almaktadır. Bu karşı hareketler, sosyal hayatın piyasalaşmasına bir itiraz olarak ortaya çıkmakta ve bu işlevi itibarıyla piyasanın kendi kurallarına göre işleyişi ile çelişmektedir. Polanyi'ye göre, toplumun kendini koruması olarak ortaya çıkan bu karşı hareket ile piyasanın genişlemeci hareketi arasındaki diyalektik süreç, ikili bir devinim oluşturmaktadır (Polanyi, 2016: 118).

1980'li yıllardan itibaren neoliberalizmin güçlenmesiyle beraber, devlet ve piyasa arasındaki ilişki, toplumun aleyhine olacak şekilde değişmiştir. Bu değişimin temelinde devletin ekonomi üzerindeki etki alanının azaltılması yer almaktadır. Ancak, merkez bankalarının özerkleştirilmesiyle başlayan ve bağımsız düzenleyici kurumlarla devam eden ekonomi ve politikanın ayrılması girişimi; devletin piyasalaşma sürecine evrilmiştir. Bu özerklikler, piyasa ilkelerinin devlet mekanizmalarında örgütlenmesi olarak kendini göstermektedir (Bayramoğlu, 2005: 173). Nitekim bu süreç özelleştirme, finansal ve ticari serbestleşme, sosyal politikaların terkedilmesi gibi uygulamalarla devam etmiştir. Bir bakıma piyasanın genişlemesinde devlet aktif olarak yer almıştır (Madra & Adaman, 2010: 1083).

Bu bakımdan Polanyi'nin 19. yüzyıl için vurguladığı piyasa ekonomisinin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik yasama faaliyetleri, bugün halen "*toplumun maddi hayatını şekillendirmeye*" devam etmektedir (Buğra, 2009: 242). Bununla beraber piyasa ekonomisi, toplumu oluşturan bireylerin birçok özgürlüğü kullanmasını engelleyen olumsuz sonuçlara da gebecektir. Öyle ki birey veya firma eylemlerinin ortaya çıkardığı dışsallıklar, piyasa ekonomisinin kendi dinamikleri içinde rasyonel bir zeminde olduğu takdirde kamu kurumları bir sorumluluk üstlenmemektedir. Kapitalizmin bu yönünü 20. yüzyılın başlarında öngören Polanyi, kâr odaklı değil topluluk odaklı bir toplumda -insanlar birbirleri üzerindeki etkilerinin bilincinde olacağından dolayı- dışsallıkların da asgari düzeyde olacağını öne sürmüştür (Filip, 2012: 78).

Toplumsal karşı hareketlerin sağlanması, Polanyi'nin "gömülülük" yaklaşımına istinaden, ekonomiyi ekonomik olmayan sosyal ilişkilere yerleştirmeye hedefleyecek şekilde farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Bu karşı hareketleri "*yaşamı ve toplumsal sürekliliği, belirsiz ekonomik hedeflerin üzerinde tutan ahlaki çerçeveyi yeniden kurmaya çalışan bir süreç olarak*" düşünmek gerekir (Faria, 2018: 340). Peki toplumsal karşı hareketler için topluluk odaklı politikalar-uygulamalar nasıl olmalıdır?

Bu noktada bireyin toplum içinde nasıl görüldüğü önemlidir. Foucault'a göre neoliberal bir devletin öznesi, sosyal hakları olan vatandaş-özne değil, rasyonel bireyi temsil eden homo-economicus yani ekonomik-öznedir (Foucault, 2008: 269). Devletin kurumsal çerçevesi ekonomik özne anlayışına göre tasarlandığında, vatandaşlardan sadece ekonomik faaliyetlerinde değil yaşamın her alanında homo-economicus gibi davranmaları beklenmektedir. Bu bakımdan topluluk odaklı politikalar öncelikle bireyleri vatandaş-özne olarak ele almalıdır. Bu sayede, devletin karar alma süreçlerinde piyasanın işleyişini önceliklendiren uygulamalardan ziyade yerel düzeyde katılımcı ve müzakereci yöntemler öne çıkacaktır (Madra & Adaman, 2010: 1099).

3. TOPLUMSAL KARŞI HAREKETİN SAĞLANMASINDA YERELİN ÖNEMİ

Diyalektik sürece tarihsel açıdan bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı sonrası demokratik refah devleti modelinin ikili devinim açısından bir yenilik olduğu görülecektir (örneğin eğitim ve sağlık hizmetleri). “Gömülü liberalizm” olarak adlandırılan bu dönem, sermaye-emek arasındaki sınıf uzlaşısı üzerinden 1970'lere kadar devam etmiştir. Ancak daha sonrasında neoliberal politikalar ve ekonomik küreselleşmeyle birlikte piyasanın genişleyici hareketi ağır gelmeye başlamış ve emek piyasasının ötesinde topluluklar (vatandaş-özneler) demokratik haklarını dahi kaybetmeye başlamıştır. Bu bakımdan sarkaçta yeni bir hareketin ağırlık kazanmaya başlaması mümkündür (Harvey, 2005: 10; Patomaki, 2014: 74).

Bu aşamada, toplumsal karşı hareketin nasıl ve hangi pratiklerle ortaya çıkması gerektiği önemlidir. Bu noktada, küreselleştikçe neoliberalleşen bir uluslararası ekonomi için âdemi-merkeziyetçi politikaların öne çıkması beklenmektedir. Nitekim ekonomik küreselleşme, sınıf temelli çatışmaya ek olarak sermaye-yerel arasında öncelikler anlamında bir çatışma da yaratmaktadır. Özelleştirme politikaları kapsamında kentsel birçok hizmetin piyasa mekanizmasına bırakılması, vatandaş ile yerel yönetimler arasında sorunlara neden olmakta ve bunun da ötesinde kaynakların kullanımında etkinsizlik yaratmaktadır.

Bir kenti ilgilendiren kararlarda yerel bilginin ve taleplerin dikkate alınması, katılımcı uygulamalarla sağlanabilir. Yerel yönetimler kamu mallarının kullanımıyla ilgili vatandaşların ihtiyaçları ve tercihleri konusunda merkezi hükümete göre daha fazla bilgi sahibidir. Bu bakımdan yerelden başlayan katılımcı demokrasi uygulamaları, kaynakların daha etkin tahsis edilmesini de sağlayarak merkezi hükümet bütçesi için potansiyel bir fayda oluşturabilir (Vo, 2010: 660).

Bu çerçevede topluluk odaklı politikalarda yerel yönetimler iyi bir başlangıç noktası olabilir: (I) Yerel birimler kendi sorunlarını çözme konusunda merkezi hükümete göre karşılaştırmalı bir avantaja sahiptir. Ayrıca, ölçek etkisi bakımından yerel yönetimlerde katılımcı demokrasi pratikleriyle vatandaşın tercihlerine daha kolay ulaşılabilir. Böylece bölgede yaşayan insanların, yaşadıkları bölgedeki projelerle ilgili kararlara katılım sağlaması yoluyla yaşanan birçok sorunun (örneğin çevre tahribatları) ortaya çıkmadan önüne geçilmesi mümkün olacaktır. (II) Yerel birimlerdeki toplumsal karşılıklı bağımlılık sayesinde kolektif eylemler daha kolay uygulanacaktır. (III) Homojen bir küresel kültüre karşılık yerel birimlerin farklılıklarını korumak, kültürel çeşitliliği artıracak ve uygulanması planlanan yeni politikalar için çeşitlilik oluşturacaktır (Adaman, 2017: 595). Bu bakımdan yerel bilgileri dikkate alan katılımcı ve âdemi-merkeziyetçi pratiklerin, dönüştürücü bir etkisi olması ve demokrasiyi geliştirmesi beklenmektedir.

Piyasa ve toplum arasındaki diyalektik süreçte, merkezi hükümetin veya yerel yönetimlerin nasıl bir sorumluluk üstlenmesi ve bu sorumluluğun nasıl uygulanması gerektiği konusunda ise bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak bu alanda gelişmeye devam eden bir uygulama deneyimi mevcuttur. Bu noktada önemli olan, çok sesli ve katılımcı bir demokrasi için kamunun vatandaşları yönetime dahil eden bir rol üstlenmesidir:

“Pasif bireylerden oluşan bir toplum yerine, eylemde bulunma kapasitesine sahip bireylerden oluşan bir toplum kabulüne geçildiğinde devlete düşen rol de onlara servis üretmekten çok, toplumdaki bireyleri güçlendirmek, yetkilendirmek ve yapabilir kılmak olacaktır.”(Tekeli, 1999: 250).

3.1. Katılımcı Demokrasi İhtiyacı

18. yüzyılın sonlarında, demokratik kapsamda anayasal düzenlemelerin getirilmesi ne yazık ki her vatandaşa özgür ve eşit haklar sunma konusunda yeterli olmamıştır. Ancak söz konusu yetersizlik, bir telafi olarak politik bilincin doğmasını motive etmiştir. Batı toplumlarında bu politik bilinç ekolojik, ekonomik ve teknolojik desenlerle bezenmiş hızlı bir toplum yaratma gayesi sebebiyle toplumdaki belli kesimlerin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Göz ardı edilen kesim kendini toplum içinde dışlanmış, ezilmiş ve savunmasız olarak addetmiştir. Esasen ayrımcılığa uğramış, sömürülmüş toplumsal sınıfların talep ve isteklerinin görmezden gelinmesi demokratik bir toplum olma sürecinde birtakım zedelenmelere sebep olmuştur. Söz konusu kesimi kamu politikası yapma süreçlerine “yerel katılım” ile dâhil etmek bu zedelenmede bir canlılık yaratmanın yollarından sadece bir tanesidir (Habermas, 2023: 14).

Katılma canlılığı, vatandaşların yaşadıkları kentte diğerleriyle iletişim kurma, yerel projelere oy verebilme, kent adına toplumsal kararlarda yaratıcı fikirlerini sunma pratiklerini içermektedir. Nitekim toplumsal bir yaşam kavrayışı geliştirmek ve kamusal alanı bu bilinç ve değerlerle beslemek, birlikte tasarlama deneyimini ve sosyal sermayeyi geliştirmektedir (Tekeli, 2019: 257-259). Politik gündemde politikacılar ve vatandaş arasında birlikte yaşanabilir ve dayanıklı kentler geliştirmek için vatandaşlar cephesinden bakıldığında belli meşruiyetlerin kazanımı elzemdir. Politik seçkinler, vatandaşların haklarını anayasal güvence altına alırken bir yandan da onların beklentilerini karşılama konusunda hayal kırıklıklarına sebebiyet verebilir. Bu nedenle, anayasal bir devlet olma edinimi içinde devlet, vatandaşlara demokratik meşruiyet çizgisinde egemenliğin icra edilmesi adına onlara yerel katılma bilincini aşılmalıdır (Habermas, 2023: 16).

Vatandaşların gerek siyasal gerek yerel yönetsel bağlamda oy kullanmalarının başlıca sebebi olan “iyi yaşam” arzusunda herkesin farklı talepleri vardır. Herkesin “iyi yaşam”dan anlamış olduğu pratiklerin farklılığı dolayısıyla iktidara gelenlerin kendi zihinlerindeki gerçekleştirme çabası, toplum içinde birtakım ayrışmaları meydana getirmekte ve toplum mühendisliği kavramını ortaya çıkarmaktadır. Toplum mühendisliği anlayışında yönetim hakkını elde edenler, toplumu kendi algılarındaki gibi dönüştürmek adına insanların hayat tarzlarına müdahale etmeyi uygun gördükleri bazı adımları atmaktan kaçınmamaktadır. Bu bakımdan, her bireyin toplumsal yaşam hakkındaki kararları nasıl verebileceği ve bu demokrasi pratiğinin nasıl uygulanacağı konusunu gündeme getirmektedir (Beriş, 2021: 67).

Katılımcı demokrasi pratiğinde siyasal seçmenlere tanınan yerel katılma hakkı, kamusal zeminde müzakere ortamını motive ederek katılımcıların kamusal karar verme süreçlerinde aktif olarak yer almasını sağlamaktadır. Yerel katılma hakkı, vatandaşların üzerinde müzakere ettiği toplumsal meseleler hakkında akıl yürütme, itiraz edebilme, fikir sunma ve tüm bunları ortak bir zeminde sağduyu ile tartışabilme imkânını canlı tutmaktadır. Bu canlılık, politika yapma sürecinde vatandaşların fikirlere yönelik karşılıklı eleştiri geliştirebilmesini mümkün kılmakta ve bu sayede müzakerenin öğretici yönünü beslemektedir. Böylece, katılımcılar kendi fikirlerini geliştirerek politik kanaatleri derinleştirip mevcut sorunlara yönelik doğru ve etkili kararlar alabilmektedir (Habermas, 2023: 22-23).

Müzakereci demokrasi, temsili demokrasideki oy verme eyleminden çok daha derin bir demokratik öğrenmeye imkan sağlamaktadır. Bu açıdan hükümetin icraatları karşısında idare edilenlerin bilinçli bir tepkisinin, demokrasiye işlerlik kazandıracağı düşünülmektedir. Nitekim

demokrasi, sessiz kitlelere hükmetmek olmamalıdır (Tunakaya, 1982: 93). Ancak birçok ülkede uygulanan mevcut siyasal seçim sistemi, temsili demokrasinin genel kabul görmüş bir boyutu olarak yaşatılmaktadır. Bu sistemle çoğunluğun egemenliği yasal bir dayanak olurken, aynı zamanda çoğunluğun önceliklerine yönelik imtiyazlı bir hareket alanı sağlanmaktadır. Bu aşamada çoğunluğun sayısal toplamı olan oylar, halka sunulacak olan kamusal mal ve hizmetlerin nicelik ve niteliğinde karar verici konuma gelmektedir (Habermas, 2023: 79-80).

Esasında temsili demokrasi, yönetilenlerin politik işleri ve hakları politikacılara devretmesiyle, seçilmiş bir grup insanın toplumsal yaşamı yönetmesine izin verilmesi olarak ifade edilebilir. Bu konuda T. Humphrey Marshall, yönetenler ve yönetilenler arasındaki açık toplumsal sözleşme gereği, yurttaşlık haklarının siyasal haklarla korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Marshall'a göre siyasi anlamda vatandaşlığın kazanımı, sosyal haklar ihtiyacını doğurmuştur. Nitekim siyasal haklar, bütün vatandaşların yeterli ekonomik kaynağa ve güvenliğe sahip olduğu takdirde etkin ve verimli olabilmektedir (Hicks ve Andersen, 2005: 510). Murray Bookchin ise temsili demokrasi altında yönetilenin, bize yurttaş olmanın ne anlama geldiğini unutturduğunu; seçmiş olduğumuz temsilcilerin sunduğu kamusal mal ve hizmetlerin edilgen alıcıları olan vergi mükellefleri konumunda bir yaşam sürmemizi zorunlu kıldığını düşünmektedir (Bookchin, 2014: 349-351). Bu bakımdan konunun ekonomik boyutunun ötesinde bir temsili demokrasi krizinden bahsetmek mümkündür; kaldı ki ekonomik boyutun eklenmesiyle eşitsizlikler artmakta ve süreç çoklu kriz halini almaktadır. Bu sürecin sonunda azınlığın talepleri yeterince yüksek sesli olmadığı takdirde ise görmezden gelinmektedir.

Çözümüne giden ilk adım, kamu kaynaklarının kullanımıyla ilgili kararlarda, bu kararlardan etkilenme ihtimali olan bütün yurttaşların görüş ve önerilerini kapsayıp kapsamadığını göz önünde bulunduran bir yöntem aramak olmalıdır. Bunu sağlamanın bir yolu, katılımcı ve müzakereci yerel oylama pratiklerinin kullanılmasıdır. Bu sayede demokrasinin işlevselliğinin artırılmasının yanında piyasalaşan devletin kararlarında toplumsal karşı harekete bir alan açılacaktır.

3.2. Porto Alegre Katılımcı Demokrasi Deneyimi

Müzakereci ve katılımcı demokrasiyi birlikte deneyimleyerek bu araçlarla kamusal alanda yerel bir politika önerisi sunma hakkı, toplumsal karşı hareketin dengeleyici bir pratiği olarak görülebilir. Nitekim kendini vatandaş-özne olarak gören bireylerin, uzun yıllar süren mücadelelerin bir sonucu olarak yönetsel kararlara katılma hakkı elde etmeleri dikkate değer bir gelişmedir. Farklı bir demokrasi deneyimiyle dünyada ses getiren Porto Alegre'deki

katılımcı bütçe deneyimi de bu örneklerden biridir. 1988 yılında Porto Alegre’de yerel seçimlerde seçimi kazanan İşçi Partisi, şehrin yeni yönetiminde benimsenen katılımcı politikalar sayesinde şehri “demokrasinin başkenti” olarak tanımlamıştır. Burada yaşanan deneyim, şehir sakinlerinin belediye bütçesinin harcama kararlarının alınmasında söz sahibi olmasıyla başlamıştır (Gret & Sintomer, 2004: 12).

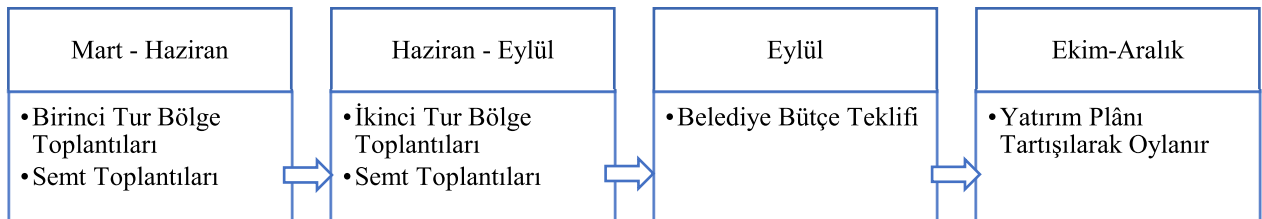
1964 ve 1980’lerin başında Brezilya’da askeri diktatörlük hâkimken 1970’lerin sonuna gelindiğinde güçlü sosyal hareketlerin baskısı ve çiftçi köylülerin harekete geçmesiyle Rio Grande do Sul (Eyalet)’da güçlü bir grev hareketi başlatılmıştır. Böylece siyasal çoğulculuk kabul edilerek muhalefet partileri yasalaşmış, ardından kurulan yeni sistemde ekonomik kriz ve sosyal sorunlar ise giderek derinleşmiştir. İşçi Partisi böyle bir konjonktürde, demokrasiye geçişin önemli bir aktörü olarak kötü giden bu sürece bir son vermiştir (Gret & Sintomer, 2004: 20-21). 1988 yılında şehir maliyesinde yaşanan krizin ortasında İşçi Partisi’nin şehrin yönetimine geçmesiyle Rio Grande do Sul’un başkenti Porto Alegre’de uygulamaya koyulan katılımcı bütçe pratikleriyle demokrasinin radikal bir biçimde demokratikleştirilmesi sayesinde halk hareketlerini tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Halk hareketlerini tehdit eden başlıca sorunlar; halkın gücünün bir grup devlet bürokratı tarafından gasp edilmesi, egemen sınıfların devleti kendi çıkarları için kullanması, medyanın özel çıkar grupları tarafından tekelleştirilmesidir. Bu durumda 1980’lerin sonlarından itibaren katılımcı demokrasinin dönüştürücü etkisine inanan belediye yönetimi, küreselleşmenin çalışma koşulları ile devletin siyasal faaliyet serbestisi üzerindeki artan baskısını yönetmeye çalışmıştır (Gret & Sintomer, 2004: 30-34).

2000’li yıllara gelindiğinde İşçi Partisi, yolsuzluğu ve kayırmacılığı sona erdirmek adına demokratik yönetim ile tüm verimsizliklerin giderileceğine dair görüşleri halk ile paylaşmıştır. 2000 yılındaki yerel seçimlerde, Sao Paulo Belediyesi’ni kazanmakla birlikte iktidara ortak olan İşçi Partisi, 28 milyon insanın yönetimini üstlenmiştir. Böylelikle Brezilya’daki yeni federal anayasa, temsili ve katılımcı demokrasiyi birlikte deneyimlemeye alan açmıştır. Anayasanın ilk maddesinde “*Tüm iktidar, hem temsilciler aracılığıyla hem de doğrudan katılım yollarıyla kullanan halkındır.*” ifadesi yer almıştır. Bu yeni anayasa, federal anayasanın çizdiği sınırlar içinde kendi yerel anayasal hukukunu belirleyen eyaletlerin ve belediyelerin lehine kapsamlı bir adem-i merkezîyetçi yapı kurmuştur. Porto Alegre şehir konseyi, anayasanın 116. Maddesini referans alarak bu imkândan faydalanmış ve bütçe yönlendirmesinin her aşamasında halkın katılımının gerekli olduğu vurgusunu yapmıştır (Gret & Sintomer, 2004: 25-26).

Bu yönüyle katılımcı bütçeleme, yoksul mahalle ve vatandaşların kamu hizmetlerine ve harcamalarına yönelik erişilebilirliği arttıran bir araç olarak tasarlanmıştır. Nitekim 1989’da İşçi Partisi, Porto Alegre’de belediye başkanlığına geldiğinde iflas etmiş bir belediye ile karşı karşıyadır. İşçi Partisi, yönetim sürecinin ilk iki yılında mali sınırlandırmaların üstesinden gelmek, vatandaşlara karar alma sürecinde doğrudan bir rol sağlamak ve önceki hükümetin sosyal harcama önceliklerini tersine çevirmek adına farklı uygulamalar denemiştir. Esasen katılımcı bütçeleme de bu deneme süreçlerinden doğmuştur. Katılımcı bütçeleme deneyimine, 1989 ve 1990’lı yıllarda yaklaşık bin vatandaş katılım sağlamış, 1992 yılında ise katılımcı sayısı sekiz bine ulaşmıştır. İşçi Partisi’nin seçimi yeniden kazanmasının ardından yirmi bin katılımcı sayısına ulaşan uygulama Brezilya’ya yayılmıştır. 2000 yılında yaklaşık 100 belediye ve beş eyalet farklı konseptlerde katılımcı bütçe uygulamasını deneyimlemiştir (Wampler, 2000: 3).

Bu yıllarda katılımcı bütçelemenin amacı sosyal huzur ve sosyal sermaye ile yakından ilişkilidir. Yoksul mahallelerdeki kamusal mal ve hizmetlere erişim imkânlarının artırılması; kentteki ayaklanmaların, gettolaşmanın ve yerel suçların azaltılması amaçlanmıştır. Katılım davranışı, yolsuzluk, kayırmacılık, keyfi devlet yönetiminin önüne geçecek bir algı olarak müzakereyi desteklerken karar almayı denetimsizlikten uzaklaştırmaktadır. Böylece kötü yönetimin kural olduğu bir ülkede “bom governo” (iyi yönetim) örnekleri katılımcı eylemlerle iyileştirilmeye çalışılmıştır (Gret & Sintomer, 2004: 37-38). Vatandaş katılımı, mahalle meclisleri, tematik toplantılar, projeleri oylama gibi idari reformlar ile teşvik edilmiştir. Kamu kaynakları düşük gelirli mahallelere dağıtılarak özellikle dışlanmış siyasi aktörlere de politika kararları için fırsat verme gayesi güdülmüştür. Bu uygulama, sosyal ve politik dışlanmayla mücadele ederek aktif vatandaşlığı teşvik etmek, sosyal adalet ile reformist idari bir yapılanma sağlamak gibi amaçlara sahiptir. Bu yönüyle karar alma dinamiklerini politikacıların ve teknokratların özel alanlarından halka açık forumlara taşımıştır (Wampler, 2000: 2). Porto Alegre’deki katılımcı bütçe modelinin bir yıllık döngüsünü tablo 1’de özet şekliyle incelemek mümkündür.

Tablo 1: Katılımcı Bütçenin Bir Yıllık Döngüsü

Kaynak: Wampler, 2000: 9.

Katılımcı bütçe süreci, mahalle düzeyinde gerçekleştirilen “mikro-yerel” toplantılarla başlatılmaktadır. Bu toplantılara herkes eşit ve gönüllü olarak katılım sağlayarak görüş beyan edebilmekte, proje önerisi getirebilmekte ya da şehrin öncelikli sorun ve ihtiyaçlarına yönelik çalışmalara katılım sağlayabilmektedir. Burada temel amaç yerel kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda harcama önceliklerinin tespit edilmesidir. İlk olarak, Mart-Haziran döneminde halktan gelen dilekçeler toplanmakta ve yıllık olarak ilk tur hazırlanmaktadır. Bu ilk tur toplantıları sektör ve tematik bazlı toplantılardır. Halktan gelen talepler öncelik sırasına göre değerlendirilmektedir. Haziran-Eylül döneminde katılımcı bütçeleme sürecinin ikinci turu başlamaktadır. Bu turda sektör ve tematik bazlı toplantılarda gerçekleştirilmesi öngörülen yatırımlar ve talepler uzmanlarca bütçelendirilmektedir. Her bir projenin maliyet tahminleri yapılmakta ve halk oylamasına sunulacak projeler listelenmektedir. Ardından vatandaşlar, oylamaya sunulan projelere oy verme imkânını deneyimlemektedir. Katılımcı bütçe konseyi tarafından getirilen yasa önerileri ve yatırımların dağıtım kriterleri tartışılmakta; nihai müzakereler sonrasında buradaki projeler belediye başkanına sunulmaktadır. Ekim-Aralık döneminde ise Katılımcı Bütçe Konseyi ve belediye organları toplanarak gelecek sene hayata geçmesi plânlanan yatırım plânını müzakere etmekte ve böylece katılımcı bütçeleme programının bir yıllık döngüsü tamamlanmaktadır (Gret & Sintomer, 2004: 58; Friant, 2019:4-5).

Porto Alegre Katılımcı Bütçe deneyimi, vatandaşların fikirlerini müzakere edebildiği ve bu ekonomik kararlar konusunda sorumluluk aldığı demokratik, mali ve kurumsal bir yeniliktir. Bu deneyim, yerel bütçenin tahsisinde aşağıdan yukarıya doğru bir yol izleyerek yoksul kesimin yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedeflemektedir. Bu noktada vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşları, belediyenin yerel mali politikasının detaylandırılmasında birer paydaş haline gelmektedir. Bu bakımdan, yerel mali politikanın oluşturulmasında demokratik ve insancıl bir yaşam inşa etmenin yeni aracı olarak kullanılan program; demokrasi anlayışındaki vatandaş pasif vatandaşlıktan aktif vatandaşlık formuna dönüştürmektedir. Böylece birey, parçası olduğu toplumsal süreçlerin nesnelere dönüşerek birer vatandaş-özne haline gelebilmektedir (Marquetti vd., 2009:181-182; Moynihan, 2007: 83).

Porto Alegre Katılımcı Bütçe deneyimi ile her üç düzeyde sosyal yenilikler gerçekleşmiştir. Birincisi, kentteki temel ihtiyaçlar doğrudan karşılanmıştır. Katılımcılar öncelikle mahallelerinde kamu yatırımı talep etmek için toplantılara katılmıştır. Böylece, kolayca görmezden gelinen yoksul mahallelere daha fazla kaynak aktarılmıştır. İkincisi, bu

uygulamanın tanıtılması, vatandaşlar ve belediye yönetimi arasındaki otoriteryan ilişkiyi yumuşatmıştır. Katılım oranına bakıldığında yoksul insanlar, kadınlar, etnik azınlıkların diğerlerine göre daha fazla katılım sağladığı saptanmıştır. Bu açıdan, dezavantajlı grupların dahil edilmesi önemli bir sosyal yeniliktir. Üçüncüsü, kamusal alana katılım sağlamak, bireysellikten uzaklaşarak toplumsal alan adına da katkı sunma davranışını geliştirmiştir. Tüm bu yenilikler sonucunda Porto Alegre Katılımcı Bütçe Uygulaması, uluslararası üne kavuşarak 1996'da BM Habitat Konferansı'nda yerel yönetimler için uluslararası '*en iyi uygulama*' ödülünü almıştır (Novy & Leubolt, 2005: 2030-2033).

Bununla beraber Porto Alegre'de Katılımcı Bütçeleme uygulaması, İşçi Partisi'nin (*Belediye Başkanı Olívio Dutra*) imza projesi haline gelmiştir. Uygulamanın amacında yer alan yerel kaynakların yeniden dağıtılması, katılımcı şehir plânlaması, artan işsizlik ve şehirli yoksulların durumlarının iyileştirilmesi gibi konular ilgi uyandırmıştır. 1990'lı yıllarda Porto Alegre'de politikacılar, katılımcı bütçeleme yoluyla kâr odaklı neoliberal kentleşmeyi yönetmeye çalışmıştır. Bu uygulama, ulusal ve küresel düzeyde neoliberal politikalara verilen yerel tepkilerin neoliberalizmi nasıl değiştirdiğini anlama yönünde somut bir örnek oluşturmuştur (Pimentel Walker, 2015: 181-182). Ancak sonraki yıllarda, İşçi Partisi'nin politik etkisine bağlı olarak katılımcı bütçe uygulamasının toplumdaki karşılığının azaldığı görülmüştür. Özellikle 2005 yılından itibaren İşçi Partisi'nin belediye seçimlerini kaybetmesiyle birlikte bu uygulama farklı tekniklerle denense de aynı etki alınamamıştır (Novy & Leubolt, 2005: 2030-2033).

Sonuç olarak katılımcı bütçe uygulaması, idari, mali, politik ve sosyal bileşenleri bir araya getirirken neo-liberalizme yeni bir katılımcı laboratuvar sunmuştur. Yerel düzeyde ortaya çıkan güncel katılımcı faaliyetler, bu laboratuvara olası alternatifler sunarak katılımcı bütçeleme kurumlarını dört açıdan etkilemiştir: (I) Katılım kültürü, bürokrasi ve siyasi prosedürlerin meşruiyetini motive etmiştir. (II) Bazı sosyal harcamalara ve yatırım seçeneklerine yönelik mali kararların vatandaşlarla birlikte alınacak olması yerel seçimlere yönelik örnek bir hizmet modeli oluşturmuştur. (III) Partizanca gerçekleştirilen muhalif hareketleri zayıflatmıştır. (IV) En önemlisi de katılımcı bütçe uygulamasında yoksul kesimin ve orta gelirlilerin refahını arttıran pratiklere yer verilmesi neoliberalizmin olumsuz etkilerine bir yönüyle meydan okumuştur. Katılımcı bütçe uygulaması Brezilya'nın diğer şehirlerinde yaygınlaştıkça bu etkileri, alternatif bir yerel kalkınma modelinin tohumlarının ekilmesinde bir araç vazifesi görmüştür (Schneider & Goldfrank, 2003: 3-7).

Bir katılımcı demokrasi pratiği olarak katılımcı bütçe uygulaması, kendi içinde farklı modellere sahip uluslararası örneklerle deneyimlenmeye devam etmektedir. Böylece literatürde sayısı yüzlerce farklı çeşidi olan katılım pratiklerini keşfetmek mümkündür. Uluslararası örneklerde; ABD-Newyork (Newyork City Council, 2023), Hindistan-Pune (Fölscher, 2007), Brezilya-Belo Horizonte (Peixoto, 2009), Finlanda-Helsinki (OmaStadi, 2023), Almanya (Beutelspacher vd., 2018), ulusal örneklerde; Ordu-Fatsa (Yıldırım, 2008), İstanbul-Pendik, Çanakkale (Göymen, 2010), Bursa-Nilüfer-Osmangazi-Yıldırım, Ankara-Altındağ, Eskişehir-Tepebaşı (Zarplı, 2022) deneyimleri öne çıkmaktadır. Ulusal ve uluslararası örneklerde katılımcı bütçeleme süreci yüz yüze, mobil uygulama, dijital mahalle meclisli, dijital ortamda proje oylama gibi farklı alternatiflerle deneyimlenmektedir. Bu bakımdan iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle farklı mekanlardaki insanları bir araya getirmenin daha kolay bir noktaya geldiği görülmektedir. Bunun da katılımcı demokrasi pratiklerinin daha maliyetsiz ve hızlı uygulanmasının önünü açacağı düşünülmektedir. ⁴

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Polanyi'nin ikili devinim kavramıyla vurgulanan piyasa-toplum diyalektiğinde neoliberal genişlemeci dönem, devleti iktisadi bir aktöre vatandaşları da ekonomik bir özneye dönüştürmüştür. Küreselleşmeyle birlikte bu dönüşüm hız kazanmış; bunun sonucunda toplumun içinde azınlık olan kesimler görmezden gelinmeye başlanmıştır. Örneğin çok uluslu bir maden şirketi, bir köyün ormanlarını keserek çevreye zararlı bir iktisadi faaliyette bulunmak istediğinde yerel halkın hiçbir söz hakkı bulunmamaktadır. Aralıklı yıllarla sandıkta oy kullanmaktan öteye geçemeyen bir demokrasi pratiği, kâr odaklı eylemlerin altında ezilmekte ve bu süreç toplumsal yapıyı bireyselleştirerek aynılaştırmaktadır.

Bu bağlamda, neoliberal kamu politikalarında ekonomik etkinliğin sağlanması ve piyasa başarısızlıkların önlenmesi adına insan unsuru gün geçtikçe vatanadaş-özne konumunu kaybetmektedir, Ancak insanı tüm yönleriyle beşeri alanda dikkate almayan bakış açıları belli bir süre sonra toplumdaki işlevini kaybetmeye başlamaktadır. Nitekim özne olarak insan, devletin de ekonominin de biricik aktörüdür. Bu aktör, politik kararlarıyla oy verebilmekte, ekonomik kararlarıyla da mal ve hizmet satın almaktadır.

⁴ Türkiye'de ilk dijital mahalle meclisi olarak anılan Muratpaşa "*Komşu Meclisi*", İstanbul'un ilk dijital katılım plâtfomu olan "*Bütçe Senin İstanbul*", Kırşehir Belediyesi'nin "*Benim Fikrim Benim Şehrim*" plâtfomu, İzmir'in hali hazırda geliştirdiği "*Biz İzmir*", "*Söz Sendi*" plâtfomları, dijital katılımcı demokrasi pratikleri olarak güncel örneklerdir.

Bu özne, kendisiyle kavramsallaştırılan ve özdeşirilen vatandaşlık rollerinin hakkını vermek adına yerel politikada seçmen kimliği ile arz edilecek kamusal mal ve hizmetlerin miktarına ve niteliğine belli bir noktaya kadar karar verebilme yetisine sahiptir. Bu seçmen kimliği, güçlü bir özne olarak addedilen vatandaşın bireyselliğinden daha öteye geçerek toplum ve toplumsallaşma adına refahın iyileştirilmesi ölçeğinde ona katılma hakkı tanımaktadır. Bu katılma hakkı günümüzde yüzyıllar boyunca mücadele edilerek kazanılan *Bütçe Hakkı'dır*. Öyle ki bütçe hakkı bireyin -vatandaşın- ana rahmine düşmesiyle özellikle vergi mükellefi olabilmesiyle başlamaktadır. Vatandaşın sorumlu olduğu vergilerin ve diğer kamu gelirlerinin nereye, kimlere ne için harcadığını bilmek istemesi işte bu hakkın en somut dinamiğidir. Buradaki "bilme" isteği, insani bir güdü olduğu kadar toplumsal da bir güdüdür ve "bilme" isteği günümüzde sık sık vurgulanan hesap verilebilirlik, şeffaflık toplumunun doğmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Porto Alegre'de Katılımcı Bütçe deneyimi de yolsuzluk, buhran, ekonomik krizlerle boğuşan bir yönetimde vatandaşların bilmek isteme güdüsünden doğan demokratik bir modelin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu model, vatandaşların ekonomi-politik düzlemde istek ve taleplerini, sadece siyasi temsil yoluyla sınırlandırmamış; onlara yerel yönetsel katılım imkânı da sunmuştur. Böylece katılımcı bütçe uygulaması, piyasa ya da devlet başarısızlıklarında karşılaşılan sorunlara çözüm önerisi olan alternatif bir uygulama programı olarak literatürde yerini almıştır.

Porto Alegre deneyiminin ötesinde, yerelden başlayarak uygulanan bir katılımcı bütçeleme, vatandaşların ortak sorunlarına birlikte çözüm aramaları ve katılım sağlamları adına kurumsal bir kaynak sunmaktadır. Sosyal, siyasal, çevresel sürdürülebilirlik düzeyinde müzakere ve demokrasinin gelişimini desteklerken piyasanın genişlemeci harketine karşı alternatif bir yol olarak değerlendirilmektedir. Belediyenin yatırım bütçesinin belli bir kısmına yönelik harcama kararları veren vatandaşlar, kentteki yatırımları yönlendirerek sermayenin bir kısmını dolaylı olarak kontrol edebilmektedir. Böylece güç dengesizlikleri üzerinde söz sahibi olan vatandaşlar, sınırlı kaynakları nasıl dağıtması gerektiğini de öğrenmektedir. Bu yönüyle katılımcı bütçelemenin, sadece bir politika aracı değil aynı zamanda "genişletilmiş bir zihniyet" tasarlayan bir "yurttaşlık okulu" vasfı da taşıdığı ifade edilebilir (Friant, 2019: 16). Nihayetinde, temsili demokrasi krizine yönelik alternatif bir araç olarak değerlendirilen katılımcı bütçe uygulaması, bireylerin yerel yönetimlerde karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlamakta ve sonuçları itibarıyla piyasa-toplum diyalektiğinde denge sağlayıcı bir işlev görmektedir. Bu bakımdan, toplumun devlet ile temasının en kolay sağlandığı yerel yönetimler hem bireylerin

sorumluluk alması hem de katılımcı demokrasi pratiklerin uygulanabilirliğini görmek açısından iyi bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Günümüzde katılım kavrayışı, dijitalleşme pratikleriyle yeniden tartışılmakta ve katılımcı bütçelemenin dijital versiyonları deneyimlenmektedir. Refahın dijital katılım araçlarıyla kimler için nasıl bir hizmet sunacağı konusundaki fikirler literatürde çeşitli uygulamalarla yerini almaya devam etmektedir. Bu uygulamalar katılımcı bütçelemenin revize edilerek dijital dünya ile uyumlu hale getirilmesini önceliklemektedir. Böylece eğlenceli, ilgi çekici dijital oyunlarla ya da yüz yüze oynanan kart oyunlarıyla tasarlanan güncel katılım pratikleri; sosyal, beşeri, psikolojik sermaye üzerinde yeni deneyimlerle topluma katkı sunmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaman, F. (2017). Scaling in polanyi. reconsidering the local in the age of neoliberalism. *Partecipazione e conflitto*, 10(2), 589-612.
- Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim zihniyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beriş, H.E. (2021). *Modern demokrasi teorisi*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Beutelspacher, L., Mainka, A., Siebenlist, T. (2018). Citizen participation via mobile applications: a case study on apps in germany, *International Journal of Electronic Government Research*, 14 (4), 18-26.
- Bookchin, M. (2014). *Kentsiz kentleşme yurttaşlığın yükselişi ve çöküşü* (Çev. Özyalçın, B.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Buğra, A. (2009). Polanyi'nin çifte hareket kavramı ve günümüz piyasa toplumunda siyaset. İçinde A. Buğra & K. Ağartan (der.), *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak*. İletişim Yayınları.
- Calisto Friant, M. (2019). Deliberating for sustainability: lessons from the Porto Alegre experiment with participatory budgeting. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 11(1), 81-99.
- Faria, F. N. (2018). The double movement in Polanyi and Hayek: towards the continuation of life. *Ethics, Politics & Society*, 1, 22-22.
- Filip, B. (2012). Polanyi and hayek on freedom, the state, and economics. *International Journal of Political Economy*, 41.4: 69-87.
- Foucault, M., Davidson, A. I. & Burchell, G. (2008). *The birth of biopolitics: lectures at the Collège de France, 1978-1979*. Springer.
- Fölscher, A. (2007). Participatory budgeting in asia, İçinde A. Shah (Ed.), *Participatory budgeting*. World Bank Publications (ss.157-188).
- Göymen, K. (2010). *Türkiye'de yerel yönetim ve yerel kalkınma*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Gret, M., & Sintomer, Y. (2004). *Porto Alegre Farklı Bir Demokrasi Umudu* (Çev. Kılıç, A.) İthaki Yayınları: İstanbul.
- Habermas, J. (2023). *Kamusallığın yeni bir kamusal dönüşümü ve müzakereci demokrasi*. İletişim Yayıncılık: İstanbul.

- Harvey, D. (2005) *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Helsinki OmaStadi. (2023). <https://omastadi.hel.fi/>.
- Hicks, A. & Andersen G.E. (2005). Comparative and historical studies of public policy and the welfare state, İçinde Janoski, T., Alford, R., Hicks, A., Schwartz, M.A. (Ed.), *The handbook of political sociology: States, civil societies, and globalization*. Cambridge University Press (pp. 509-526).
- Madra, Y. M. & Adaman, F. (2014). Public economics after neoliberalism: a theoretical–historical perspective. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 17:4, 1079-1106.
- Marquetti, A., Schonerwald da Silva, C. E., & Campbell, A. (2009). Participatory economic democracy in action: Participatory budgeting in Porto Alegre, 1989–2004. *Review of Radical Political Economics*, 44(1), 62-81.
- Moynihan, D.P. (2007). Citizen participation in budgeting: prospects for developing countries, İçinde A. Shah (Ed.), *Participatory Budgeting*. World Bank Publications (ss. 55-83).
- Newyork City Council, (2023). Participatory budgeting, <https://council.nyc.gov/pb/> (04.12.2023).
- Novy, A., & Leubolt, B. (2005). Participatory budgeting in Porto Alegre: social innovation and the dialectical relationship of state and civil society. *Urban studies*, 42(11), 2023-2036.
- Patomäki, H. (2014). On the dialectics of global governance in the twenty-first century: A Polanyian double movement?. *Globalizations*, 11(5), 733-750.
- Peixoto, T. (2009). Beyond Theory: E-participatory budgeting and its promises for eparticipation. *European Journal Of Epractice*, vol. 7, 55-63.
- Pimentel Walker, A. P. (2015). The conflation of participatory budgeting and public–private partnerships in Porto Alegre, Brazil: The construction of a working-class mall for street hawkers. *Economic Anthropology*, 2(1), 165-184.
- Polanyi, K. (2016). *Büyük dönüşüm, çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri* (13. Baskı). (Çev: A. Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schneider, A., & Goldfrank, B. (2003). The PT and participatory budgeting: searching for alternatives to neo-liberalism in brazil. *Latin American Studies Association*.

- Tekeli, İ. (1999). *Modernite aşılırken siyaset*, Ankara: İmge Y.
- Tekeli, İ. (2019). *Derinleştirilen demokrasi*. Ankara: Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasal kurumlar ve anayasa hukuku*. (5. Baskı). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Vo, D. H. (2010). The economics of fiscal decentralization. *Journal of Economic Surveys*, 24(4), 657-679.
- Wampler, B. (2000). A guide to participatory budgeting. https://www.researchgate.net/publication/43981345_A_Guide_to_Participatory_Budgeting (14.06.2023).
- Wood, E. M. (2003). *Kapitalizm demokrasiye karşı*. (çev. Ş. Artan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2008). Porto Alegre-Fatsa: Yerel düzeyde “demokrasiyi demokratikleştirmek” çabaları üzerine bir karşılaştırma. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 63(01), 273-287.
- Zarlı, S. A. (2022). Kamu bütçelemesinde yeni bir yaklaşım olarak katılımcı bütçeleme: Türkiye’de belediyelere yönelik bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 1069-1088.